

## ПСИХОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.923: 159.944:355.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.4/25>

**Вінс В. А.**

<https://orcid.org/0000-0002-7285-7711>

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

**Дмитрак Н. А.**

<https://orcid.org/0009-0008-7703-4774>

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

### КОНФЛІКТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОЯВУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

*Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми конфліктності особистості та особливостей її прояву у військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціально-психологічними реаліями, пов'язаними з воєнними подіями в Україні, що суттєво впливають на психічне здоров'я, поведінку та міжособистісну взаємодію учасників бойових дій.*

*У статті конфліктність розглядається як складна інтегративна характеристика особистості, що охоплює емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти та виявляється у схильності до конфронтації, ворожості, агресивних реакцій і труднощах конструктивного вирішення міжособистісних суперечностей. Проаналізовано теоретичні підходи К. Томаса, Д. Големана та вітчизняних дослідників до розуміння природи конфліктності, її детермінант і структури.*

*Встановлено, що ПТСР суттєво підвищує рівень конфліктності військовослужбовців шляхом впливу на всі три компоненти: на емоційному рівні – через підвищену тривожність, дратівливість, агресивність і порушення саморегуляції; на когнітивному – через недовіру, підозрілість і схильність інтерпретувати нейтральні ситуації як потенційно загрозливі; на поведінковому – через вибір деструктивних стратегій взаємодії, уникання та соціальну ізоляцію. Окремо схарактеризовано типові форми агресивної поведінки, притаманні особам із ПТСР: екстрапунітивна агресія, захисна агресія, проєкція негативних якостей, «праведний гнів», пошук об'єкта для розрядки, а також прихована (латентна) агресія у формі сарказму, іронії та завуальованих образ.*

*Зроблено висновок, що конфліктність військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом є закономірним наслідком психотравматичного досвіду, має системний і комплексний характер та потребує цілеспрямованого психологічного втручання, спрямованого на розвиток навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії.*

**Ключові слова:** конфліктність особистості, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), військовослужбовці, агресивність, конфліктна поведінка, психологічна адаптація, бойовий стрес, емоційна саморегуляція.

**Постановка проблеми.** Сучасні соціально-психологічні реалії, пов'язані з воєнними подіями в Україні, суттєво впливають на психічне здоров'я військовослужбовців. Участь у бойових діях, перебування в умовах постійної загрози життю, переживання втрат, фізичне та емоційне виснаження є потужними психотравмуючими чинниками, що можуть призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Цей розлад супроводжується низкою негативних психоемоційних проявів, зокрема підвищеною тривожністю, дратівливістю, емоційною напруженістю, агресивністю, порушенням саморегуляції та труднощами у міжособистісній взаємодії. Усе це значною мірою впливає на поведінку військовослужбовців, зокрема на характер їхніх взаємин із оточуючими, сприяючи зростанню конфліктності.

У цьому контексті конфліктність виступає як важливий показник соціально-психологічної дезадаптації особистості, що проявляється у схильності до конфронтації, ворожості, агресивних реакцій, труднощах конструктивного вирішення суперечностей. Особливої уваги потребує дослідження взаємозв'язку між ПТСР та особливостями конфліктної поведінки, оскільки такі прояви можуть ускладнювати процеси соціальної адаптації військовослужбовців, їх повернення до мирного життя та ефективну взаємодію у професійному та особистісному середовищі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Відзначимо, що проблема психологічної допомоги військовослужбовцям, які переживають посттравматичний стресовий розлад, є предметом дослідження цілої когорти як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, різні аспекти надання психологічної допомоги військовим із ПТСР розглядають Н. Бакурідзе, М. Балаж, О. Кокун, Б. Лазоренко, О. Летнянчик, Г. Ломакін, Я. Овсяннікова, Н. Павлик, Л. Прокоф'єва та ін. У наукових працях обґрунтовується ефективність таких підходів, як когнітивно-поведінкова терапія, EMDR, ерготерапія, тілесно-орієнтована психотерапія, а також використання методів само-рефлексії, релаксації, майндфулнес та групової підтримки (А. Гільман, О. Когут, П. Сиротюк, Дж. Коррел, М. Хамер та ін.). Водночас недостатньо вивченими залишаються питання впливу ПТСР на особливості поведінки у спілкуванні, виникнення та перебіг конфліктів, а також способи їх конструктивного вирішення.

**Постановка завдання.** Відтак, метою даної статті є актуалізація поняття конфліктності особистості та виділення особливостей її прояву

у військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом.

**Виклад основного матеріалу.** У сучасній психологічній науці конфліктність розглядається як складна інтегративна характеристика особистості, що відображає її схильність до виникнення, переживання та способів розв'язання міжособистісних суперечностей. Конфліктність не зводиться лише до частоти конфліктів, а охоплює емоційні, когнітивні та поведінкові особливості, які визначають специфіку взаємодії особистості з соціальним середовищем.

У працях К. Томас конфліктність розглядається через призму стилів поведінки у конфлікті, що формуються залежно від поєднання двох основних орієнтацій: на власні інтереси та інтереси інших [12]. Такий підхід дозволяє розглядати конфліктність як динамічну характеристику, що проявляється у виборі стратегій взаємодії.

Сучасні західні дослідження також підкреслюють, що конфліктність пов'язана з особливостями емоційної регуляції та когнітивної оцінки соціальних ситуацій. Зокрема, Д. Големан наголошує, що низький рівень емоційного інтелекту та труднощі саморегуляції сприяють зростанню конфліктності та агресивних форм поведінки [10].

Вітчизняні науковці також акцентують увагу на багатовимірності даного феномену. Зокрема, О. Кокун зазначає, що конфліктність військовослужбовців значною мірою визначається їхнім психоемоційним станом, рівнем стресу та особливостями професійної діяльності в умовах підвищеного ризику [6]. Подібної позиції дотримуються також українські дослідники військової психології, які підкреслюють вплив бойового досвіду на зростання дратівливості, агресивності та напруженості у взаємодії.

У структурі конфліктності більшість сучасних дослідників виокремлюють три основні компоненти:

- емоційний, що включає агресивність, дратівливість, ворожість;
- когнітивний, який проявляється у негативних інтерпретаціях поведінки інших, недовірі, цинізмі;
- поведінковий, що відображає особливості реагування у конфліктних ситуаціях (суперництво, уникання, співпраця тощо).

Таким чином, конфліктність є системною характеристикою особистості, яка визначає її поведінку у міжособистісних взаємодіях та формується під впливом індивідуально-психологічних і соціальних чинників. Особливого значення набуває її

вивчення у контексті посттравматичного стресового розладу, оскільки психотравматичний досвід може суттєво посилювати емоційні реакції, змінювати когнітивні установки та сприяти формуванню деструктивних моделей поведінки.

Важливим аспектом розуміння конфліктності є врахування специфіки професійної діяльності військовослужбовців, яка відбувається в умовах підвищеного ризику, невизначеності та постійного психоемоційного напруження. Виконання службових завдань у бойових умовах вимагає високого рівня психічної стійкості, здатності до самоконтролю та швидкого реагування в ситуаціях дефіциту часу та інформації. Водночас тривале перебування у таких умовах призводить до значного виснаження психічних ресурсів особистості.

Як зазначають І. Моначин і Т. Соченко, військовослужбовці регулярно перебувають у ситуаціях небезпеки, стикаються із загрозою для життя, стають свідками травматичних подій, що суттєво впливає на їхній емоційний стан, когнітивні процеси та поведінку [8, с. 160]. Подібні умови сприяють формуванню бойового стресу, який може мати як короткострокові, так і відстрочені наслідки.

За даними Н. Жигайло та М. Цимбалюк, посттравматичний стресовий розлад є складним психічним станом, що поєднує прояви тривожних і депресивних розладів та суттєво впливає на поведінку особистості, зокрема сприяє формуванню агресивності, конфліктності та емоційної нестабільності [9, с. 47]. Внаслідок цього конфліктність може закріплюватися як відносно стійка характеристика поведінки.

Науковці Ю. Асеева, К. Аймедов, А. Яцишина підкреслюють, що участь у бойових діях спричиняє глибокі зміни у свідомості військовослужбовців, що проявляється у трансформації їхніх особистісних рис, підвищенні рівня напруження та труднощах емоційного реагування [1, с. 137]. Це зумовлює складності у соціальній взаємодії та підвищує ризик виникнення конфліктних ситуацій.

Одним із суттєвих наслідків пережитого психотравматичного досвіду є порушення соціальної взаємодії. Як зазначають А. Глушук, А. Кандибал, Н. Оданельчук, військовослужбовці можуть відчувати труднощі у спілкуванні, уникати соціальних контактів, проявляти дратівливість і замкнутість, що часто сприймається оточуючими як агресивна або байдужа поведінка [4, с. 21]. Насправді ж така реакція часто виконує захисну функцію і пов'язана з униканням повторного переживання травматичних подій.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує феномен соціальної ізоляції, який, за словами О. Білінова, є одним із найбільш виражених наслідків бойового стресу та суттєво ускладнює процес адаптації військових до мирного життя [3, с. 8]. Втрата соціальних зв'язків, труднощі у встановленні нових контактів та відчуття нерозуміння з боку оточуючих сприяють зростанню внутрішнього напруження і конфліктності.

Крім того, як зазначає М. Балаж, ПТСР супроводжується суперечливими проявами у поведінці військових: з одного боку – підвищеною конфліктністю та агресивністю, а з іншого – апатією, виснаженням і зниженням активності [2, с. 47]. Така амбівалентність поведінки ускладнює міжособистісну взаємодію та створює передумови для виникнення конфліктів.

Дослідження зарубіжних авторів (Е. Ріверс, С. Саундерс) також підтверджують, що особи з ПТСР часто мають труднощі у підтриманні міжособистісних стосунків, що проявляється у дратівливості, конфліктності та зниженні здатності до емоційної регуляції [11, с. 15].

Відтак, можна зробити висновок, що конфліктність військовослужбовців із ПТСР має комплексний характер і обумовлюється поєднанням психоемоційного напруження, змін у когнітивній сфері та особливостей поведінкових реакцій. Постійне перебування у стані гіперпильності, відчуття загрози, недовіра до оточуючих та труднощі саморегуляції сприяють формуванню конфліктної поведінки та ускладнюють соціальну адаптацію військових.

Одним із ключових проявів конфліктності особистості є агресія, яка виступає як поведінкова реакція на внутрішнє напруження, фрустрацію та психоемоційні перевантаження. У військовослужбовців, які пережили психотравмуючий досвід, агресивні прояви набувають особливої специфіки, оскільки формуються в умовах постійної небезпеки, необхідності швидкого реагування та виживання.

Як свідчать дослідження, агресія у військових із ПТСР часто має захисний характер і пов'язана з підвищеним рівнем тривоги, гіперпильності та внутрішньої напруги. Вона може виступати як спосіб розрядки накопиченого стресу або як реакція на сприйняття оточення як потенційно загрозливого.

У науковій літературі описано низку типових форм агресивної поведінки, які тісно пов'язані з проявами конфліктності. Зокрема, виділяються такі форми:

– екстрапунітивна агресія, що проявляється у схильності звинувачувати у власних труднощах інших людей, перекладати відповідальність на оточення. Така форма агресії ускладнює конструктивне вирішення конфліктів, оскільки блокує здатність до саморефлексії;

– пошук об'єкта для розрядки агресії («пошук мішені»), що передбачає спрямування негативних емоцій на випадкових осіб або об'єкти, які не є реальними причинами внутрішнього напруження. Це може проявлятися у конфліктних взаємодіях із близькими або колегами;

– захисна агресія («виправдання через напад»), яка полягає у випереджальному прояві агресивності з метою уникнення почуття провини або внутрішнього дискомфорту. У такому випадку конфліктність стає способом психологічного самозахисту;

– «праведний гнів», що характеризується моральним виправданням агресивної поведінки. Особа сприймає свої дії як справедливі, навіть якщо їх інтенсивність перевищує соціально допустимі норми;

– проєкція негативних якостей, яка проявляється у приписуванні власних негативних рис іншим людям. Це дозволяє особистості уникати усвідомлення власної агресивності, але водночас посилює конфліктність взаємодії;

– самоствердження через приниження іншого, що виражається у прагненні підвищити власну значущість за рахунок знецінення або приниження інших людей;

– девальвація об'єкта переживань, яка полягає у зниженні значущості подій або людей, що викликають негативні емоції, як спосіб психологічного захисту;

– прихована (латентна) агресія, яка може проявлятися у формі іронії, сарказму, завуальованих образ або так званого «делікатного хамства» [7, с. 18].

Зазначені форми агресії свідчать про те, що конфліктність військовослужбовців із ПТСР має не лише відкритий, але й прихований характер, що ускладнює її своєчасне виявлення та корекцію.

Крім того, агресивність у військових тісно пов'язана з феноменом «мілітаризованої психіки», який формується внаслідок тривалого перебування у бойових умовах. Як зазначають Д. Гуменюк та О. Федчук, Л. Прокоф'єва, такий стан характеризується зміною системи цінностей, підвищеною чутливістю до несправедливості, прагненням до визнання та схильністю до

жорсткіших форм реагування у міжособистісній взаємодії [5; 27].

Водночас агресивні прояви можуть поєднуватися із внутрішньою напругою, тривогою та емоційною виснаженістю, що створює суперечливу поведінкову модель: поєднання конфліктності з униканням соціальних контактів, ізоляцією та зниженням комунікативної активності.

Доцільно відзначити, що посттравматичний стресовий розлад є одним із ключових чинників, що впливають на формування конфліктної поведінки військовослужбовців. Його вплив проявляється на емоційному, когнітивному та поведінковому рівнях, що у комплексі зумовлює підвищення рівня конфліктності та ускладнення міжособистісної взаємодії.

На емоційному рівні ПТСР супроводжується підвищеною тривожністю, дратівливістю, агресивністю, емоційною нестабільністю та труднощами саморегуляції. Як зазначають А. Глушук, А. Кандибал, Н. Оданельчук, військовослужбовці часто перебувають у стані постійного внутрішнього напруження, страху, очікування загрози, що сприяє виникненню імпульсивних реакцій та конфліктних форм поведінки [4, с. 22].

На когнітивному рівні спостерігаються зміни у сприйнятті соціальної реальності. Військовослужбовці можуть демонструвати підвищену підозрілість, недовіру до оточуючих, схильність інтерпретувати нейтральні ситуації як потенційно загрозові. Це пов'язано з тим, що після пережитих травматичних подій психіка продовжує функціонувати в режимі «бойової готовності», що формує установку на пошук небезпеки навіть у безпечному середовищі. Як наслідок, будь-яка неоднозначна ситуація може сприйматися як конфліктна.

На поведінковому рівні це проявляється у виборі деструктивних стратегій взаємодії, таких як агресія, суперництво, уникання або соціальна ізоляція. Військовослужбовці можуть одночасно прагнути соціального визнання та підтримки, але при цьому уникати близьких контактів через недовіру та страх бути незрозумілими. Така суперечливість поведінки була відзначена у дослідженнях, де підкреслюється поєднання конфліктності з тенденцією до ізоляції та відчуження.

Додатковим чинником, що підсилює конфліктність, є порушення процесів соціальної адаптації. Як зазначає О. Блінов, пережитий бойовий стрес ускладнює повернення військовослужбовців до мирного життя, знижує якість їхніх соціальних контактів і сприяє формуванню відчуття

ізолюваності [3, с. 8]. У свою чергу, соціальна ізоляція підсилює внутрішнє напруження, що може проявлятися у конфліктній поведінці.

Таким чином, зв'язок між ПТСР і конфліктністю має системний характер і проявляється через взаємодію кількох психологічних механізмів: підвищеного психоемоційного напруження, змін у когнітивному сприйнятті соціальної реальності, зниження рівня саморегуляції та формування деструктивних моделей поведінки. У результаті цього конфліктність військовослужбовців із ПТСР виступає не випадковим явищем, а закономірним наслідком пережитого психотравматичного досвіду.

**Висновки.** Отже, конфліктність військовослужбовців із посттравматичним стресовим

розладом є комплексним психологічним феноменом, що формується під впливом емоційних, когнітивних і поведінкових змін, зумовлених пережитим психотравматичним досвідом. ПТСР провокує підвищення рівня тривожності, агресивності, ворожості, порушенню процесів саморегуляції та зміну сприйняття соціальної взаємодії, що, у свою чергу, зумовлює схильність до конфліктної поведінки та ускладнює міжособистісні стосунки. Прояви конфліктності можуть мати як відкритий, так і прихований характер, поєднуватися із соціальною ізоляцією та труднощами адаптації, що свідчить про необхідність цілеспрямованого психологічного впливу, спрямованого на корекцію деструктивних форм поведінки та розвиток навичок конструктивної взаємодії.

#### Список літератури:

1. Асєєва Ю. О., Аймедов К. В., Яцишина А. М. Вплив воєнних дій на розвиток ПТСР у військовослужбовців. *Габітус*. 2024. Вип. 63. С. 137–141. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.23>
2. Балаж М. С. Ерготерапія військовослужбовців та ветеранів із посттравматичним стресовим розладом: огляд літератури. *Health & Education*. 2023. Вип. 2. С. 45–52. <https://doi.org/10.32782/health-2023.2.8>
3. Білінов О. А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ : Талком, 2016. 246 с.
4. Глушук А., Кандибал А., Оданельчук Н. Посттравматичний стресовий розлад як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. Вип. 82(6). С. 19–25. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-19-25>
5. Гуменюк Л. Й., Федчук О. В. Дослідження посттравматичного стресового розладу і напрямків психореабілітації постраждалих від воєнних психотравм. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 228–239.
6. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців-учасників бойових дій : метод. посіб. Київ : ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
7. Павлик Н. В. Психологічний супровід військовослужбовців, спрямований на психологічну реабілітацію постстресових психічних розладів : метод. посіб. Київ, 2020. 92 с.
8. Соченко Т. Ю., Моначин І. Л. ПТСР серед військовослужбовців та ветеранів війни в Україні. «Актуальні задачі сучасних технологій»: Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль, 27–28 листопада 2019). Тернопіль, 2019. С. 160–161.
9. Цимбалюк М., Жигайло Н. Психологічна адаптація до цивільного життя демобілізованих з лав ЗУС та інших військових формувань. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2023. Вип. 16. С. 46–55. <https://doi.org/10.30970/PS.2023.16.7>
10. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
11. Rivers E., Saunders S. Occupational therapy for people with military-related post-traumatic stress disorder: A call for action in Canada. *Occupational Therapy Now*. 2016. No. 18(2). P. 13–15.
12. Thomas K. W. Conflict and conflict management. *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* / ed. by M. D. Dunnette. Chicago : Rand McNally, 1976. P. 889–935.

#### Vins V. A., Dmytrak N. A. PERSONALITY CONFLICTNESS AND FEATURES OF ITS MANIFESTATION IN MILITARY PERSONNEL WITH POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER

*The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of personality conflict proneness and the specifics of its manifestation in military personnel with post-traumatic stress disorder (PTSD). The relevance of the study is determined by the current socio-psychological realities associated with the ongoing war in Ukraine, which significantly affect the mental health, behavior, and interpersonal interactions of combat participants.*

*In the article, conflict proneness is examined as a complex integrative personality characteristic encompassing emotional, cognitive, and behavioral components, manifested in a tendency toward confrontation, hostility, aggressive reactions, and difficulties in constructively resolving interpersonal contradictions. The theoretical*

*approaches of K. Thomas, D. Goleman, and Ukrainian researchers to understanding the nature, determinants, and structure of conflict proneness are analyzed.*

*It has been established that PTSD significantly increases the level of conflict proneness in military personnel by affecting all three components: at the emotional level – through heightened anxiety, irritability, aggressiveness, and impaired self-regulation; at the cognitive level – through distrust, suspiciousness, and a tendency to interpret neutral situations as potentially threatening; at the behavioral level – through the choice of destructive interaction strategies, avoidance, and social isolation. The typical forms of aggressive behavior characteristic of individuals with PTSD are described separately: extrapunitive aggression, defensive aggression, projection of negative qualities, “righteous anger”, displacement of aggression onto substitute targets, as well as covert (latent) aggression in the form of sarcasm, irony, and veiled insults.*

*It is concluded that conflict proneness in military personnel with post-traumatic stress disorder is a natural consequence of psychotraumatic experience, has a systemic and complex character, and requires targeted psychological intervention aimed at developing skills of self-regulation and constructive interaction.*

**Keywords:** *personality conflict proneness, post-traumatic stress disorder (PTSD), military personnel, aggressiveness, conflict behavior, psychological adaptation, combat stress, emotional self-regulation.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.09.2026